

SILLING Léda

∴ néprajzkutató, Községi Műemlékvédelmi Intézet, Szabadka

∴ sillingleda@gmail.com

BÁNÁTI VÁSÁROK EGYKOR ÉS MA

Village Fairs in Banat in the Past and Today

Vašari u Banatu nekad i sad

A vajdasági Bánság területének vásáros történetére két vármegye településeinek dokumentációján keresztül világíthatunk rá. Temes és Torontál vármegyék vásárjogi adománylevelei az első dokumentumok magukról a vásárokról ezen a vidéken. Az ismertebb bánáti vásárok közé tartozik a nagybecskereki, de a leghíresebb bánáti vásár a debelyacsai. Ez a vásár az egész vidékre hatással van még ma is. A gazdálkodás, a kereskedelem fejlődése, az áruszállítás fejlődése változtattak a régi vásárok képén. A debelyacsai vásár kiemelt szerepe azonban nem kétséges. A vajdasági vásárok teljes képét, szerkezetét egyszerre láthatjuk egy-egy ilyen vásárban. Mind a kínálat, mind a kereslet terén jelentős vonzáskörzettel bír. Állatok, kapcsolható mezőgazdasági eszközök, kisipari termékek, mézesbábos készítmények, ruházat, zöldségek, bútorok teljes kínálata várja a vásárlókat, akik még egy-egy esős napon is szép számmal jönnek el az itteni vásárba. E település vásáros napjai több száz éves hagyományokat őriznek: március utolsó péntekén, június első péntekén, augusztus utolsó péntekén, november első péntekén, azaz a régi vásáros napokon tartják ma is a vásárokat.

Kulcsszavak: vásár, piac, kereskedelem, Bánát, Debelyacs, Nagyikinda, Nagybecskerek

A mai Vajdaság területére vonatkozó és kifejezetten a vásártartási jog gyakorlásának engedélyezését is tartalmazó privilégiumlevelekről, amelyek az 1526 és 1848 közötti időszakot ölelik fel, Illésy János ad számot (ILLÉSY 1900).

Illésy listája betűrendes, jelöli a vármegyét is, amelynek területén található a vásártartó település. A mai Vajdaság területe több vármegye részeiből áll: Bács, Bodrog, Szerém, Temes és Torontál. Bács és Bodrog vármegyét 1802-ben összevonták Bács-Bodrog vármegyévé.

A vajdasági Bánát területének legnagyobb részét Temes és Torontál vármegyék részei teszik ki. A területén található települések közül a török

hódoltság után először Pancsova kap 1740-ben vásártartási jogot. Mária Terézia 1769-ben ad privilégiumlevelet Nagybecskereknek, amelyben mezővárosi rangra emeli (ILLÉSY 1900). 1779-ben lett Nagybecskerek a vármege központja (KALAPIS 1990: 120).

Csóka 1800-ban, Módos, Beodra és Istvánföld 1805-ben, Párdány 1808-ban, Zichyfalva (Plandište) 1819-ben, Homokrév (Mokrin) 1837-ben kap vásártartási engedélyt. Különbően Nagybecserek, Zichyfalva, Párdány és Homokrév országos és hetivásár-tartási joggal is rendelkeztek (ILLÉSY 1900).

A bánáti települések vásárai közül a legjobban feldolgozott a torontál-vásárhelyi (Debellács, Debelyacsa). 1872-ben a Földművelési, Ipar- és Kereskedelmi Minisztériumtól kap vásártartási jogot (ILLÉSY 1900). Az első vásárt 1873. március 16-án, Szent József ünnepe előtt tartották meg, négy napig tartott (KALAPIS 1990: 120). Hetipiac tartását is engedélyezi az okmány a falunak, mégpedig hétfőn. Ma is ez a település piaci napja.

A Nagybecskerek kereskedelméről szóló első említés az éves vásár megtartásáról szól, a dokumentum 1331-ből való (GRUBIĆ 2007: 212). A vásár csak helyi jellegű lehetett, mert a Nagybecskerek melletti folyó, a Bega, ekkor még nem volt gátak közé szorítva, ezért az utak és a közlekedés nagyon nehéz volt.

Az ortodox görögkeleti vallásközpontnak, azaz az ipeki patriarchátusnak (pećka patrijaršija) adományozókat rendszeresen bejegyezték egy jegyzőkönyvbe. Az 1660-as nagybecskereki jegyzőkönyvben az adományozók nevéből kiderül, hogy kik, milyen származású emberek éltek akkor a városban. Így a cincárokról és a görög kereskedőkről is tudomást szerezhethünk (GRUBIĆ 2007: 213).

Ebben az időszakban feljegyezték kilenc hadžiját (mohamedán zarándokot), ami egyértelműen jelzi, hogy Nagybecskerek abban az időben jelentős kereskedelmi és iparosközpont. A kézműves mesterek is nagy számban voltak már jelen a város lakosai között. Ilyenek: ćurčija (szűcs), terzija (szabó), csizmadia, kalajdžija (bádogos), kujundžija (ötvös, ékszerész), tufegdžija (fegyverkovács), bojadžija (kelmefestő), mumudžija (mumdžija, gyertyaöntő), kapamadžija (vagy pokrócszövő, vagy vásári ruhaárusító) (GRUBIĆ 2007: 214).

A török idő alatt a kereskedelem irányítása is átkerült török kézbe. A kereskedelem is orientális módon zajlott. A kézművesműhelyek alkották ekkor a kereskedelem legfőbb helyszíneit. A vásároknak a maihoz hasonló jelentősége volt, ahol az európai és az ázsiai árut egyaránt meg lehetett vásárolni. Habár jelentős számú iparos és kézműves élt már akkor a városban, a kereskedelem mégis alacsony szinten volt. Leginkább marhákkal kereskedtek, és mindössze 25 kereskedő élt az egész területen, Becskereken egy sem (POPOVIĆ 1931).

A Nagybecskerek környéki apró településeken állattartással foglalkoztak. A marhabőrért még a Belgrádba járó dubrovniki kereskedők is eljöttek ide (NIKOLIĆ 2008).

A XVIII. században, a töröktől való felszabadulás után, osztrák fennhatóság alá került a terület, de a kereskedelem az új fennhatóság alatt is folytatódott. Ebben az időben jelentős számú német és magyar telepes érkezett a városba, fejlődött a mezőgazdaság, ipari növényeket kezdtek termesztetni, megkezdődött a selyemkészítés (GRUBIĆ 2007: 214). A német mesterekből, építők (kőművesek), tégláégetők, kovácsok segítettek a város építésében. Míg a németek és a magyarok az iparosodásban vettek részt, ugyanebben az időben a szerbek voltak a város kereskedői. A Bega és a Temes közötti csatorna kiépítésével Nagybecskerek jelentős kereskedelmi központtá alakult. Leginkább lovakkal és liszttel kereskedtek.

A város kereskedelmének fellendítésében fontos szerepe volt az 1769. évi privilégiumlevélnek, csakúgy mint I. Ferenc császár 1832-ben aláírt kiváltságlevelének, amelyben szabad hetivásárokat és három országos vásár tartását engedélyezi Nagybecskereknek (ILLÉSY 1900).

Az országos vásárok a kereskedelem és a kézművesség fejlődése szempontjából is jelentősek. Az utak még mindig rossz állapotban voltak, az áru szállítása leginkább vízi úton történt. A vásárok adtak lehetőséget a kereskedelem mellett a találkozásokra, a tapasztalatcserére, szórakozásra (PAVKOVIĆ 1972).

Az országos és a hetivásárokat is értékelték más településekről mesterek és kereskedők. A vásárra bocsátott áruk után meghatározott vámot kellett fizetni. Ennek összegét 1779-ben határozta meg a város magisztrátusa. A tarifa fizetése alól a helybeli kereskedők és iparosok felmentést kaptak.

A XIX. században az iparosok között a szerbek lesznek többen. Sokféle iparos él a városban. Legtöbben voltak a szűcsök, pékek, vargák, borbélyok, majd a kádárok, cipészek, asztalosok, kovácsok, törökmézesek. 1880-ban 573 iparos összesen 60 szakmát űzött (GRUBIĆ 2007: 217).

A XIX. század második felében, amikor kiépítik itt is a vasutat, a kereskedelem is jelentős mértékben fellendül. A Bega szabályozása és hajózhatóvá tétele összekötötte a várost az akkori ország keleti részeivel, a Tiszán és a Dunán pedig Közép-Európával (GRUBIĆ 2007: 214).

Az időszakban jelentős fejlődés indult el a városban, gyarapodott az iparosüzletek száma. Sok boltot nyitottak, más települések gyárainak termékeit is árusították. A piacokat és a vásárokat a meghatározott napokon még megtartották. Itt kézművesipari termékeket és mezőgazdasági terményeket, leginkább gabonafélét árusítottak. A kereskedők a vásárokon felvásárolták a gabonát és az állatokat. A gabonát a malmoknak adták el, az állatokat pedig legtöbbször külföldre szállították, hajtották (GRUBIĆ 2007: 214).

A mezőgazdasági termelés felaprózottsága és a kisipari termelés hatással volt arra, hogy a kereskedelem jelentékeny része a vásárokon történt.

Az 1900-az évek elején a kereskedelemben visszaesés volt tapasztalható. A Bácskával nem volt megfelelő a kapcsolat, nem volt elegendő vagon a szállításra, a mesterek bezárták üzleteiket, mert nem volt kinek eladni termékeiket. Az utak még mindig nagyon rossz állapotban voltak, a parasztok keveset termeltek, és nem vásároltak. Ennek legfőbb oka az öt száraz esztendő volt (GRUBIC 2007: 221), később pedig a háború.

A második világháború előtt újra felélénkült a kereskedelem. Például 12 000 vagon búzát, 20 000 vagon kukoricát, 1000 lovat, 1000 szarvasmarhát, 2000 sertést szállítottak innen. Ezeket Ausztria, Olaszország, Csehszlovákia, Németország, Svájc, Görögország, Finnország felé vitték, míg dél felé Algériával és Marokkóval kereskedtek (Híradó, Nagybecskerek, 159. 1934. 7. 11., 4.).

1938-ban a kereskedelmet és az éves állatvásárokat is jelentősen visszavetette a nagymértékben elterjedt fertőző állatbetegség. Ez a tény a kereskedőket nagyon rosszul érintette, hiszen a kivitelre szánt állatokat leginkább az éves állatvásárokon szerezték be.

Nagykikinda 1774-ben kapott először vásártartási engedélyt Kisboldogasszony napjára. 1784-ben szerzett jogot még két külön vásár tartására a vásártartásra szóló privilégiumlevél által. 1896-ban a szerb kalendárium már évi négy országos vásár tartását jelzi a településen (STAJIĆ 1950: 245–255).

Nagykikindán a piacot a Distrikt (Koronakerület épülete) előtt tartották 1777-től a II. világháború végéig. A vásárok kirakodóvásár része is itt kapott helyet. A vásárok több napig is tarthattak. Az árusok a környező települések mellett távolabbi vidékekről is érkeztek, például Szegedről, Budáról, Temesvárról, Bécsből és Dubrovnikból. A vásár felhozatala igen színes volt. Az állatok közül lovat, szarvasmarhát adtak el legtöbbit. Búzát, kukoricát, de a kézművesek termékeit is: cipőt, bocskort, szörmét is meg lehetett itt venni. Abban a korban a boltok szerepe és árukészlete még nem volt annyira jelentős (STAJIĆ 1950: 246).

A vásárokra így emlékeznek ma Nagykikindán: „Kora reggeltől késő estig lehetett hallani a zajt. A gyerekek szaladgáltak a vásáron és keresték az édességet. A kocsmárosoknak volt a legjobb, mivel a kocsmák mindig tele voltak. A boltok menetrendje mindig ugyanolyan volt: a Kúria előtt voltak a cipők, bocskorosok, papucsok, mögöttük álltak az árusítók tejjel, túróval, édességgel. Itt töltötték az italt, mögöttük pedig a baromfit és a tojást árulták. A keleti részben, a kút felé, a Kúria épülete mellett árulták a régi tárgyakat, és itt álltak a hentesek is. A községháza utcájában árulták a marhákat és a gabonát” (STAJIĆ 1950: 250).

Évente négyszer tartottak vásárt. Az 1902-ben megrendezett vásárookra például 604 szarvasmarhát, 7187 lovat, 5000 birkát és 2380 disznót tereltek ki (STAJIC 1950: 253).

Ma már nincs vására Nagyikindának. A naptárok még jelzik, de a hónap negyedik vasárnapjára kijelölt vásár nem tölt be olyan szerepet, mint korábban, amikor még a bánáti pusztákon legeltetett szarvasmarhák kiviteléből jelentős bevétele származott a városnak is. Az állattartás azóta nagyon csökkent. A legutóbbi nagyikindai vásárban állatokból összesen nyolc kismalac volt, mellettük néhány kukoricaárus. És a nosztalgiából idebicikliző idős emberek, akik még emlékeznek a nagyikindai vásárok fénykorára, amikor a város központjából kifelé vezető utcában volt a kirakodóvásár, és a mai helyétől kissé beljebb, a város szélén volt az állatvásár.

A Bánát területén ma Torontálvásárhelyen és Törökkanizsán tartanak vásárokat. Bánátban igazi nagyvásárért Debelyacsára-Torontálvásárhelyre, helyi szóval Debellácsra kell menni. Debelyacsa vagy Torontálvásárhely több mint 5000 lakost számláló nagy falu a Bánát délnyugati részén. A település szerkezete az évek során úgy alakult, hogy annak szerves része lett a vásártér. Köré nőtt a falu. Sem a vásártér, sem a falu nem változott az évek során. A vásár összetételében talán itt találkozhatunk a legarchaikusabb formával.

Debelyacsán évnegyedes vásárokat tartanak. Négy alkalommal egy évben: március utolsó péntekén, június első péntekén, augusztus utolsó péntekén, november első péntekén.

A vásár itt is két részre osztható: az állatvásártérre és a kirakodóvásár-térre. Az állatvásártér egyik részén az állatok, a másik felén pedig az állattartáshoz szükséges eszközök vásárolhatóak meg. A hajdan lóvásárai-ról híres debelyacsai állatvásárokon (KALAPIS 1980: 147) ma már csak néhány szép almásderest lehet látni. Borjából viszont annyi van itt még mindig, mint amennyi a topolyai vásár virágkorában, a kilencvenes évek végén és a 2000-es évek elején volt. Több teherautónyi növendék bika cserél itt egy-egy vásárban gazdát. Állatok közül igen jelentős mennyiségű birkát árulnak ebben a vásárban. Másutt ennyi birkát nem lehet találni. Kecskét, teheneket, pónilovat, néha szamarat is hoznak ide eladni. Az állatok során kapnak helyet a kötelesek és a kősóárusok. Kő sót még azokban a vásárokbán lehet kapni, ahol jelentős az állatfelhozatal.

A kirakodóvásár-téren is találhatunk eladásra kínált kisebb állatokat. Minden vásárban megtalálhatók a díszállatokat, papagájokat árusítók. Itt a tavaszi vásárokbán kiscsibéket és kiskacsákat is nagy mennyiségben adtak el (20–30 ládányit – 1 láda 40 darab). A debelyacsai vásárban láttam – eddigi egész kutatásom során – egy eladónál mintegy 30 szép, udvaros, szaladós, pörköltbe való kakast.

A kirakodóvásár-téren amellet, hogy óriási területen van, egy jellegzetességet lehet megfigyelni: az árut sok helyen a földön, ponyváról kínálják.

A mézesbábosok során lehet egyedül tapasztalni a vevőfogás praktikáit. Itt, hogy egymástól elcsábítsák a vásárlót, az eladók hangosan kínálják édességeiket.

Ruházatból a legutóbbi debelyacsai tavaszi vásárban leginkább munkaruhát, katonai ruhákat, szücs készítette darabokat és egy subát lehetett látni. A kirakodó-vásártér nagy részén kaphatók voltak új és használt mezőgazdasági gépalkatrészek (házi készítésű és gyári egyaránt), nagy mennyiségben csavarok, bicikli, fűnyíró, házi készítésű grillsütő.

A régi mesterséget még ma is űző mesterek közül a bádogos, az esztergályos, a kalapos, a kefekötő, a szücs, a bocskorkészítő viszi ki áruját a debelyacsai vásárba. Minden vásárban akad egy cserépedény-készítő is. Itt a cserepes a római tálak mellett vászonfazék-utánzatot is kínál. Tőle nem olyan messze a mázas edények is várják a vásárlókat.

A vásártér egyik sorát a zöldségesek foglalják el, akik a gyümölcs, a hagyma, a krumplics mellett magvakat, őrölt paprikát is árusítanak.

Bútorok, műanyagból készült gyermekjátékok itt is vannak, bár jóval kisebb arányban, mint a többi vajdasági vásárban. Ottjártamkor egy régi szekérrre is felkerült a csóva (egy csomó szalma), ami nem a tiltást jelzi, hanem, hogy eladó.

Régen a debelyecsai vásárokbán hangosak voltak a sátrak, folyt a mulatozás (KALAPIS 1980: 170). Ma ez megváltozott. A vásártéren meglepően elszórtan kaptak helyet a pljeszkavicát (húslepényt) sütőgetők. Kecskét akár négy-öt darabot is nyársra húznak a sátoros kocsmák előtt. Esős időben a vásár megszokott méretéhez képest kevesebben vannak, és csendesebbek a különben hangos gépzene mellett vásárolók.

Ez a vásár még megtartotta régi mezőgazdasági jellegét. Nagy a kínálat állatokból, mezőgazdasági gépekből és a hozzájuk kapcsolható gépekből, alkatrészekből. Nagyon kevés a gyerekeknek szánt áru. Hiányzik erről a vásártérről a körhinta, a ma már annyira elterjedt vásári trambulín és társai.

IRODALOM

GALGÓCZY Károly 1855. *Magyarország, a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság mezőgazdasági statisztikája*. Pest

GRUBIĆ, Rajka 2007. *Zanatlije i trgovci u prošlosti Zrenjanina*. Rad Vojvodanskih muzeja 49. 211–229.

ILLÉSY János (a királyi könyvekből összeállította) 1900. *Vásárszabadalmak jegyzéke*. „Pátia” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Résztvénytársaság, Budapest

- KALAPIS Zoltán 1980. *Egy torontáli vásár aranykora*. In: Kalapis Zoltán: *Bal-ladaénekesek, mesemondók, vásárosok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 115–189.
- KALAPIS Zoltán 1998. *Szántóföldi kertgazdálkodás a régi Torontálban*. In: Kalapis Zoltán: *Búza, dohány, selyem*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 31–39.
- LAZIĆ, Veselin 2003. *Vašar je bio. Dućani, pijace i vašari u Vojvodini*. PČESA, Novi Sad
- NIKOLIĆ, M. Milan 2008. *Trgovina u Srbiji 1804–1957*. Narodna biblioteka Vuk Karadžić, Kragujevac
- NIKOLIĆ, Rajko 1971. *Etnološki atlas Jugoslavije*. In: *Rad muzeja Vojvodine*, 20., Novi Sad, 383–387.
- PAPP Árpád–RAFFAI Judit–TERBÓCS Attila (szerk.) 2002. *A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza*. (CD és kommentárkötet), Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka
- PAVKOVIĆ F., Nikola 1972. *Društveni značaj tradicionalnih godišnjih vašara*. Etnološki pregled 10., Cetinje
- POPOVIĆ, Dušan 1931. *O Banatu i stanovništvu Banata u XVII veku*. Glasnik Istorij-skog društva u Novom Sadu. Knjiga 4. Sremski Karlovci
- SREČKOVIĆ, Saša–ANTIĆ, Suzana 2007. *Vašari u Srbiji*. Beograd
- STAJIĆ, Vasa 1950. *Velikokikindski dištrikt, 1776–1876*. Matica srpska, Novi Sad i Književna zajednica Kikinde, Kikinda

Village Fairs in Banat in the Past and Today

The history of village fairs in the Banat region of Vojvodina can be highlighted using historical documents of settlements in the Banat counties. The Trade and Donation Regulations in the counties of Temes and Torontal are the first documents to testify about the fairs taking place in these regions.

Among the more significant fairs is the one in Nagybecskerek, but the most famous is certainly the village fair in Debeljača. Even today this fair has had a great influence on the whole region. The development of agriculture, trade and freight transport changed the image of the old fairs. Nevertheless, the role of the fair in Debeljača is undoubtedly very significant. The integral picture and structure of Vojvodina's fairs can be seen at any of these fairgrounds. In terms of supply and demand these village fairs have a power to attract the population from the surrounding settlements. A range of agricultural tools, craft products, domestic animals, honey products, clothing, vegetables and furniture expects buyers who in large numbers visit the fair in Debeljača even on rainy days. The fair days in this settlement have a tradition of several hundred years, and they are held on the last Friday in March, the first Friday in June, the last Friday in August, the first Friday in November, or more precisely, they are held on all previous traditional fair days.

Key words: village fair, market, trade, Banat, Debeljacsa, Nagyikinda, Nagybecskerek

Vašari u Banatu nekad i sad

Istorija vašara u vojvođanskom Banatu može da se osvetli pomoću istorijskih svedočanstava naselja po banatskim županijama. Zakonske odredbe o trgovini i donacijama u županiji Temeš i Torontal predstavljaju prve dokumente koji svedoče o vašarima koji se održavaju po ovim regijama.

Među poznatije vašare spada zrenjaninski, ali je najčuveniji svakako vašar u Debeljači. Taj vašar i dan danas ima veliki uticaj na ceo region. Razvoj poljoprivrede, trgovine i teretnog saobraćaja promenili su sliku starih vašara. Uprkos tome, nesumnjiva je istaknuta uloga vašara u Debeljači. Zakruženu sliku i strukturu vojvođanskih vašara možemo da vidimo na bilo kojem od ovih sajmov a seoskih proizvoda. I po pitanju ponude ili potražnje ovi vašari imaju izrazitu moć privlačenja stanovništva iz okolnih naselja. Čitav spektar poljoprivrednih alata, zanatskih proizvoda, domaćih životinja, proizvoda od meda, odeće, povrća i nameštaja očekuje kupce koji i tokom kišovitih dana u velikom broju posećuju vašar u Debeljači. Vašarski dani u ovom naselju imaju tradiciju od nekoliko stotina godina, a održavaju se poslednjeg petka u martu, prvog petka u junu, poslednjeg petka u avgustu i prvog petka u novembru, tačnije, i danas se održavaju tokom svih nekadašnjih, tradicionalnih vašarskih dana.

Ključne reči: vašar, tržište, trgovina, Banat, Debeljača, Kikinda, Zrenjanin

Beérkezés időpontja: 2018. 06. 07.

Elfogadás időpontja: 2018. 07. 16.